

4. BOYUT Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi 4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies

Kitap İncelemesi | Book Review

🔓 Açık Erişim | Open Access

Türk Toplumunun Toplumsal Bellek Sürecindeki Tarihsel Birikimi: “Geçmişin İzleri, Bugünün Anlamlandırılması” Dağlardan Denize Ulaşmak

Historical Accumulation of Turkish Society in the Process of Social Memory: “Traces of the Past, Making Sense of the Present” Reaching from Mountains to Sea

Mehmet Yaşar Arca¹

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Nevşehir, Türkiye

Tanrıyar, Emin. (2024) *Kemal H. Karpat Kitabı “Dağı Delen Irmak”* İstanbul: Timaş Yayınları, 6.baskı. 558 s. ISBN: 978-605-114-239-5

Anahtar Kelimeler toplumsal bellek • Kemal Karpat • Dağı Delen Irmak

Keywords folk memory • Kemal Karpat • mountain-piercing river

Emin Tanrıyar’ın 2024 (2012) yılında kaleme aldığı, “*Kemal H. Karpat Kitabı, Dağı Delen Irmak*” bir söyleşi kitabı olmasına rağmen Karpat’ın hatıralarıyla şekillenen sözlü bir tarih kitabıdır aslında. Türklüğe, Türk kimliğine, Balkanlar, Avrupa ve Amerika coğrafyasına ait önemli bilgileri geçmiş ve günümüzle birleştirme- siyle tarihi bir belge niteliği taşımaktadır. Türkiye’de ve dünya çapında yaptığı önemli çalışmalarla tarih bilimine katkı sağlayan Karpat’ın sözlü tarihe verdiği önem bu yapıtta anlattıklarıyla da ön plana çıkmaktadır. Karpat, bireyin kişiliğini ve benliğini oluşturan unsurların temelinde aile bireyleri ve sosyal çevre olduğunu söyler ve bu nedenle aile bireylerini ve sosyal çevresini anlatarak sözlerine başlamaktadır.

“Biz nereye gitsek, yabancı muamelesi gördük. Romanya’da bizi “Türk” diye aşağıladılar, buraya geldik. “Romanyalısın sen, hakiki Türk değilsin, olamazsın” dediler. Sadece okulda değil, günlük hayatta da bu tür aşağılamalara ve benzeri birçok şeye maruz kaldık. “Siz dışarıdan gelmişler, hakiki Türk değilsiniz. Sizin kanınıza gavur kanı karışmış, hakiki Türk olamazsınız” gibi lafları çokça işittim.”

Kitap, “Sarı Saltuk’un Gölgesinde Asude Bir Çocukluk”, “Anavatan’da Muhacir Olmak”, “Amerika-Türkiye Karar Yılları”, “Madison-İstanbul-Ankara Üçgeni” olmak üzere dört ana bölümden oluşmuştur. Bununla birlikte kitabın yeni baskısı için yapılan ek söyleşiler de kitabın son bölümüne eklenmiştir.

Atıf | Citation: Arca, M. Y. (2025). Türk toplumunun toplumsal bellek sürecindeki tarihsel birikimi: “Geçmişin izleri, bugünün anlamlandırılması” dağlardan denize ulaşmak. 4. *BOYUT Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*–4. *BOYUT Journal of Media and Cultural Studies*, (26), 228-240. <https://doi.org/10.26650/4boyut.2025.1680767>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Arca, M. Y.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Mehmet Yaşar Arca myasararca@nevsehir.edu.tr

Sarı Saltuk’un Gölgesinde Asude Bir Çocukluk

Karpat, söyleşinin ilk bölümünde yaşadığı çocuk hatıralarını ve bu hatıraların kendisi üzerinde bıraktığı etkilerden söz ederken, konuya doğup büyüdüğü Dobruca¹ Bölgesinden ve aile üyelerinden bahsederek giriş yapmıştır. Karpat, Dobruca’yı Tuna Nehri ile Karadeniz Bölgesi arasında yer alan ve Bulgaristan’ın Varna şehrine kadar uzanan bir yarımada benzetmiştir. Ona göre Dobruca’yı özel kılan Avrupa kıtasının kesişiminde bulunması ve Balkanlarda yer almasıdır. Türk tarihi açısından bakıldığında Dobruca yüzyıllar boyunca her dönem önemli bir bölge olmuştur. Osmanlı Devleti kurulmadan önce bile Anadolu Selçukluların ve Sarı Saltuk himayesinde Dobruca’ya yerleşen Türklerin izlerini görmek mümkündür. Dobruca bölgesinde yer alan Babadağ adlı şehir, Sarı Saltuklular tarafından kurulmuş ve Karpat, bu şehre 10 kilometre mesafede bulunan Armutlu köyünde doğmuştur. Çocukluk dönemi, Armutlu ve Babadağ arasında geçmiş ve Sarı Saltuk’un izlerini taşıyan bu bölgedeki diğer insanlar gibi Sarı Saltuk’un öğretilerinden etkilenmiştir. (Karpat, 2024, s.13-22)

Karpat, Babadağ’ın tarihi ve önemini şu sözlerle anlatmıştır:

“Sarı Saltuk’tan bahseden en eski kaynak 1315 tarihli bir Arap kaynağıdır, bu yerden Kıpçakiye. bahseder... Miladi tarihle 1315. Yani Sarı Saltuk öldükten kısa bir süre sonra Araplar burayı Saltuk Babayı kayda geçirmişler.... İşte Babadağ, bizim tarihimizde, kültür hayatımızda siyasi tarihimizde böyle özel bir yeri olan kasabacıktır ve buradan birçok Osmanlı Sultanı geçmiştir. Fatih Sultan Mehmed de buradan geçmiş. Fatih’in oğlu Cem Sultan, Dobruca’da bir kış geçirmiştir... Cem Sultan kendisi de zaten şair olduğu için bundan çok etkilenmiş ... Saltukname diye bir menkıbe ortaya koymuştur.”

Karpat, özellikle bu bölümde kitaplardan asla ulaşılamayacak tarih bilgisinin çoğunluğunu Hatça halasının hatıralarından öğrendiğini ifade etmiş ve halk tarihinin öğrenilmesinde sözlü tarihin önemine vurgu yapmıştır. Ona göre tarih iki şekilde anlaşılabilir; ilki, okulda öğrenilen tarihtir, bu tarih amaçlı yani biçimlendirilmiş bir tarihtir. İkinci tarih ise halkın yaşantılarına ve onların anlatılarına dayalı bir tarihtir. Bu da halk tarihidir. Karpat, Türklerin; resmi tarih, Avrupalılar tarafından yazılan tarih ve halk tarafından yazılan tarih olmak üzere üç tür tarih olduğunu belirtir ve ilk ikisinin şüpheli olduğunu ve gerçek tarihin kendi ifadesiyle “halk arasında yaşayan tarih” olduğunu vurgulamıştır (Karpat, 2024, s.23).

“Ben ancak şimdi anlıyorum onu. Senelerden sonra uzun zaman hafızamın bir köşesine saplanmış kalmış, önem vermediğim hatıralardan. Bu arada Hatça Halamın anlattıklarından aklımda kalanlar yavaş yavaş canlanarak bana gerçek tarihin aslında Hatça Halamın anlattıkları olduğunu gösterdi.” (Karpat, 2024, s.24)

¹Batısında ve kuzeyinde Tuna ve bunun kollarından Lom ve Pravadi, doğusunda Karadeniz, güneyinde Deliorman yer alır; coğrafi yapı ve iklim bakımından Romanya ve Bulgaristan’dan farklıdır. Kuzeyde bulunan ve fazla yüksek olmayan dağ silsilesi Maçin’den Tulça (Tulcea) şehrinin güneyine kadar uzanır; Dobruca’nın ortalarında alçalır, doğudan batıya doğru uzanan Ovidin, Mecidiye, Boğazköy hattında bayır şeklini alır; güneyde tekrar yükselmeye başlar. Dobruca’nın güneybatısı eskiden sık ormanlarla kaplı olduğu için bu bölge öteden beri Deliorman diye adlandırılmıştır. Romanya’nın Teleorman vilâyetinin adı da buradan gelir. Dobruca’da bulunan başlıca göller Razelm, Semeika, Sinoe, Babadağ, Sütgöl ve Taşavul’dur. Köstence’nin güneyindeki Tekir gölünün suyu birçok deri hastalığı ve romatizmal hastalıklar için faydalıdır. En kuzeyde, belli saatlerde sularının aldığı renkten dolayı Morgöl adıyla anılan bir göl daha bulunmaktadır. Hayvancılığın da yapıldığı Dobruca’nın süt ürünleri meşhurdur. Hemen tamamen su ile çevrilmiş tabii bir yarımada özelliği taşımasına rağmen Dobruca’da kara iklimi hüküm sürer. Ancak bölgenin güneyinde kış oldukça yumuşak geçer. Bölgede küçük fakat yazları kurumayan nehirler de vardır. Bunların oluşturduğu sazlıklarda çeşitli kuş ve hayvanlar barınır. Romanya’da 1944 yılında iktidarı ele geçiren komünist idare, Dobruca’nın verimli topraklarından daha fazla ürün almak için bölgeyi sulama tesisleriyle doldurmuş, fakat Tuna’dan ölçsüz su çekilmesi toprağı yıpratmış, bu da zamanla iklimin olumsuz yönde değişmesine sebep olmuştur. Dobruca’nın siyasî tarihini stratejik mevkiî tayin etmiştir. Rusya ve Ukrayna steplerinden İstanbul’a ve Ege’ye giden en kısa yolun Dobruca’dan geçmesi, bu bölgenin en eski tarihlerden beri çeşitli kavimlerin geçit yeri olmasına sebep olmuştur. Bu kavimlerin her biri Dobruca’da çeşitli izler bırakmıştır. Osmanlılar da Dobruca’nın bu stratejik mevkiinden faydalanmışlar, Lehistan ve Rusya’ya yönelik seferlerde, Kırım Hanlığı ile bağlantılarda hep bu bölgeyi kullanmışlardır.”

Karpat’a göre tarih aslında halkın içinde yaşamaktadır ve halkın tam kendisidir. Hatça halasından, babası Haşim Ağa’dan, diğer aile bireylerinden ve sosyal çevresinden öğrendikleridir. *“Bilge Kadınların Arasında Bir Çocuk”* başlığı altında yer alan bölümde, aile bireylerini tek tek tasvirler içinde anlatır bizlere, özellikle annesi ve ablalarından uzun uzun bahsetmiştir. Karpat, ailesinden birçok şey öğrendiğini ve bunların belleğinde önemli izler bıraktığını belirtmiştir. Ablalarının yetenekli olduğunu fakat o dönem Müslüman halk arasında “kızların okula gönderilemeyeceği” inancının yaygın olmasından dolayı okuyamadıklarını ama buna rağmen kendilerini bir şekilde geliştirdiklerini söylemiştir. Babası Haşim Ağa’dan da oldukça etkilenmiştir. Babası iyi bir medrese eğitimi almış ve imamlık mesleğini de yerine getirmesine rağmen babasından “şarap satan imam” olarak bahsetmiştir. Karpat’a göre babasının inandığı İslam “Dünyevi İslamcılıktır.” Karpat bu konuyu biraz daha genişleterek, Dünyevi İslam’ın hayattan kopmamak olduğunu, babasının ticaret gibi hem dünyevi işlerle ilgilendiğini hem de din ile yakından alakalı olduğunu ifade etmiş ve bu durumu Yunus Emre’nin şu dizeleriyle örneklemiştir (Karpat, 2024, s:26):

“Yunus Emre’nin şol cennetin ırmakları, akar Allah deyu deyu” gibi dizeleri hoşuma gidip de babama sorduğumda babam şunları söylemişti: “İki çeşit cennet ve cehennem vardır. Birincisi kitapların yazdığı cennet ve cehennem ki onları Allah yaratmıştır. İkincisi ise insanların yer üzerinde yaşarken yarattıkları cennet ve cehennemlerdir. Müslümanın vazifesi bu dünyada cennetler yaratmaktır.” (Karpat, 2024, s.28).

Babasının, bu dünyevi İslam felsefesinden etkilendiğini her fırsatta belirten Karpat, bu bakış açısıyla babasının 30 dönümlük çorak bir araziye üzüm bağlarına dönüştürdüğünü, ağaçların ortasına su değirmeni kurduğunu ve tabiri caizse babasının orayı cennete çevirdiğini belirtmiştir. Buradaki üzüm bağlarından elde edilen üzümlerin yarısının tatlı şıra haline getirilip içildiğini, kalan üzümlerin ise babasının bir imam olmasına rağmen şarap yapılarak fiçiler içinde satıldığını hatta babasının kilisenin papazı, sinagogun hahamı gibi insanlarla yakın dostluklar kurduğunu söylemiştir. Bakıldığı zaman Yahudi, Rum, Ermeni, Rus, Rumen, Bulgar ve Türk toplumu gibi etnik kökenleri ve dinsel olarak çeşitli sosyo-kültürel yapıları bir arada barındıran bir bölgede yaşamalarına rağmen çatışmadan, anlaşmazlıktan ve kutuplaşmadan uzak; birliğin, beraberliğin, barış ve huzurlu bir ortamın varlığının korunduğunu dile getirmiş ve bunu da Osmanlı-Türk toplumunun çok kültürlü yapısı ve Dünyevi İslam anlayışıyla açıklamıştır (Karpat, 2024, s.28).

Karpat, çok kültürlü bir yapıya sahip olan Dobruca’nın tarihinden bahsederek, bu bölgenin 1878’de Rumen idaresine geçtiğini ve bölgede Rumenlerin etkisinin arttığını diğer bir ifadeyle bölgenin Rumenleştiğini belirtmiştir. Rumenleşmenin devlet idaresi yönetiminde başladığını; eğitimde, ekonomide ve idarede devam ettiğini ve okullarda derslerin ana dilinin Rumence olarak değiştirildiğini ifade etmiştir. Bu süreçte Müslümanların kendi dinlerini yaşaması için şehir merkezi Tulça’da müftülük kurulmuştur. Ayrıca Müslümanların hukuki işleri de kadılık makamı tarafından yürütülmüştür. Müslümanlara özerklik sağlanmasına rağmen yıllar geçtikçe insanlar tarihi kökenlerini unutmaya başlamış, Türklük ve Müslümanlığı şekil olarak sürdürmüştür (Karpat, 2024, s.34).

Karpat’ın anlatılarına göre bölgenin değişimini asıl etkileyen süreç “göç” olmuştur. Rumenleşme sürecinde, zorunlu askerlik kanunu getirilmesi nedeniyle askere alınarak kendi milletleri olan Türklere karşı savaşmak istememeleri, kıtlık vb. gibi sebeplerle Dobruca’da bölgelerinde yaşayan Türk halkının büyük bir kısmı Türkiye’ye göçmüştür. Türklere kalan topraklara Rumen nüfusu yerleştirilmiş ve önceden Türk olan köylerin isimleri Rumence isimlerle değiştirilmeye başlanmıştır. Böylece bölgenin kendine özgü karakteri, kimliği, kültürü değerleri kaybolmuştur. Rumenlerin, 1920’li yıllarda Türk okulları açılmasına müsaade etmelerine rağmen bunu gerçekleştirecek yeteneğe ve donanıma sahip kimsenin olmaması gibi nedenlerle Türk okulları da kapanmıştır. Karpat, bölgede göçün yoğunlaştığını, büyük bir çoğunluğun bölgeyi terk ettiğini belirtmiş ve insanların yüzlerce yıl yaşadığı, büyüdüğü, atalarının gömülü olduğu toprakları terk

etmesinin ne kadar acı bir durum olduğunu, bunun kendisinde yarattığı üzüntüyü asla unutamadığını ifade etmiştir. O dönemde göçlerin en çok Türkiye’ye doğru olduğunu ve Babadağ’da yaşayan birçok Türk’ün; Niğde, Aksaray, İstanbul, Trakya Bölgesi ve Eskişehir gibi çeşitli bölgelere yerleştirildiğini belirtmiştir. Türkiye’ye doğru olan göç dalgasının en büyük nedeni halkın kendilerini Türkiye’de varlık ve zenginlik yönünden büyük fırsatların beklediğini düşünmesidir. Fakat o dönem savaş dönemi sonrası Türkiye’nin de refah seviyesi yüksek değildir (Karpas, 2024, s.33).

Karpas bu durumu şu sözlerle aktarır bizlere:

“Okullar da artık kapanır hale gelmişlerdi. 1920’lerde çok küçüktüm. 1930’lardaki durumu daha iyi hatırlıyorum. Manzara buydu. Göçün ne olduğunu, göç acısının ne olduğunu, vatanını, yurdunu terk etmenin ne kadar acıklı bir olay olduğunu ilk defa o zaman anladım. Bizim köyde yirmi hane kadar Müslüman kalmıştı. Köy çok eski bir köydü. Evliya Çelebi bu köyden geçmiş ve gerek bizim köy gerekse civardaki köyleri Seyahatname’de birer birer sıralamıştır.” (Karpas, 2024, s.34)

Romanya, Soğuk Savaş Dönemi’nde NATO’ya karşı olarak kurulan Varşova Pakti’na² katılmış ve Sovyetler Romanya üzerindeki kontrolünü ve baskıyı giderek artırmıştır. O dönemde Türkiye’nin NATO’ya katılması ve Batı’ya yakın bir politika sürdürmesi nedeniyle Balkanlar’da yaşayan Türkler, ağır baskılara ve muamelelere maruz kalmış ve dönemde Türkleri ve Müslümanları “casus” olarak görmeye başlamışlardır. Dobruca’da yaşayan Türklerin içinden önde gelenler kamplara sürülmüş, haislere atılmıştır. Kemal Karpas’ın annesi Zübeyde Hanım da tam olarak nedenini anlamadan, 1950’lerde doğup büyüdüğü ve emek verip çocuklarını yetiştirdiği, neredeyse bir ömür geçirdiği toprakları, Komünist rejim tarafından elinden alınmış, Müslüman ve Türk olduğu için onların hışmına ve baskısına maruz kalmıştır. Bölgede başlayan Rumenleşme hareketi ve komünizm rejiminin etkisiyle yüzyıllarca bölgede kardeş gibi yaşayan halk arasında ayrımcılık başlamış. İktidarda yer alan “Demir Muhafızlar” destekçisi bir grup Karpas’ın annesine “Senin memleketin burası değil. Türkiye. Git buradan! diye ırkçı ve ayrımcı söylemde bulunmuşlardır. Karpas bunları şu şekilde aktarmıştır:

“Ne olduğunu anlamıyor hala annem. Evine dönüyor. Ev Belediye’den iki yüz üç yüz metre kadar uzakta. Eve ulaşıyor, bir bakıyor bir sürü Rumen grup içeri girip ne varsa dışarı atmış ve anneme, “sen buraya giremezsin artık. Burası senin evin değil” demişler. Böylece yapayalnız sokakta kalmış. Ne yapacak? Bir komşusu var Kirila isminde tanırdım... İşte annem onun karısının evine gitmiş, orada barınmış ve o kış iki kadın beraber geçirmişler.” (Karpas, 2024, s.48)

Babasını, 1938 yılında kaybeden Karpas’ın annesi Zübeyde Hanım, toprakları elinden alındığı için küçük kardeşi Cemal ile Babadağ’dan göç etmek zorunda kalmıştır. Komünizm rejimi baskısı tarafından bu bölgede yaşayan halka ait topraklar hapis cezası tehdidiyle ellerinden alınmış ve devlete geçirilmiştir.

“Tabii yaşlanmış, çökmüş fakat hala o kafa dinçliği, hala o insan sevgisi, hala o hoşgörüsü dimdik ayakta. Zaman zaman ettiği tek şikayet şuydu: “Ne istediler benim evimden, ne istediler? Ne yaptım ben onlara evimi aldılar, çocukları doğduğu, büyüdüğü kocamın vefat ettiği evimi, bizim yaptığımız evi. Bunu bana niye çok gördüler, niye aldılar ki evi? Tek şikayet ettiği buydu. “Allah belalarını versin, lanet olsun onlara” şudur budur gibi beddualar etmiyordu, ağzından kötü söz çıkmıyordu.” (Karpas, 2024, s.53)

²Varşova Pakti, Soğuk Savaş Döneminde, Doğu Bloğu ülkelerinin katılımıyla Sovyetler Birliği çatısı altında, NATO’ya karşı kurulmuş bir ittifaktır. Sovyet Rusya, Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya ve Romanya Varşova Pakti’na üye olan ülkelerdir.

Karpat, okumak için geldiği Türkiye’ye Süleyman Demirel’in de yardımıyla 1967’de Köstence’deki (Dobruca’nın en büyük şehri) tüm ailesini İstanbul’a getirtmiştir. Karpat annesinin Anadolu ve Kıpçak kökenli, baba tarafının ise Orta Asya’dan geldiğini söylemekte fakat yaşanan Doğu - Batı ayrımı, rejim değişiklikleri ve farklı politikaların etkisiyle buralardan koptuklarının altını çizmektedir. Karpat, Dobruca Bölgesinin Doğu ve Batı’nın ayrım noktası olduğunu belirterek, Doğu ve Batı arasındaki ayrımın şu an Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında fakat geçmişte de benzer bir şekilde Hristiyanların kendi içinde Ortodoks ve Katolik veya Doğu ve Batı Roma olarak ayrıldığını ve bu ayrım noktasının 10. yüzyıl ve 12. yüzyıldan beri var olduğunu ifade etmiştir (Karpat, 2024, s.62). Karpat’a göre (2024, s.64.) Osmanlı Devleti Bizans İmparatorluğu’nun devamı niteliğindedir ve Bizans İmparatorluğu’ndan ele geçirilen topraklarla birlikte Bizans İmparatorluğu himayesinde bulunan Ortodoks Patrikhanesi de Osmanlı Devleti koruması altına girmiştir. Osmanlı Devleti patrikhaneyi sadece korumakla kalmamış, patrikhanenin gelişmesini de sağlamış ve bugüne kadar gelmesine olanak tanımıştır.

Karpat, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“İstanbul Patriği dahil Sultan’ın baş destekçisi olmuşlardır. Çünkü Bizans tarihinde dahi patrik, Osmanlı’da olduğu gibi güç sahibi olmamış, Osmanlı’daki patrik adeta Hristiyan Ortodoksların padişahı haline getirilmiştir. Patriklik Osmanlı döneminde böyle bir güce ulaşamamıştır.” (Karpat, 2024, s.64)

Karpat, Romanya’daki sosyal çevrenin modern Batı ile çevrili olduğunu fakat bahsettiği Batılı çevrenin bile kendi içinde ayrı bir Doğu - Batı ayrımına sahip olduğunu aktarmaktadır. Bu ayrımın Karpat’ın, kişisel gelişimine ve akademik bakış açısına da yansması sayesinde din ve dil ile ilgili konulara karşı rölativist bir bakış açısıyla yaklaşabilmiştir. Doğduğu sosyal çevreden bilinçli bir şekilde etkilenen Karpat, okulda Fransızca ve Rumence öğrenmiş okumaya merak salarak kendi ifadesiyle “ne bulduysa” okumuştur. İlkokulu kendi köyünde bitiren Karpat, Dobruca’nın Tulça vilayetinde lise öğrenimine başlamış fakat burada birkaç kişi dışında Türk ve Müslüman bulunmaması ve Rumenlerin, onları kendilerinden aşağı görmelerinden dolayı zorbalığa maruz kalmış hatta derslerde başarılı olmasına rağmen hocası tarafından sınıf tekrarı etmek zorunda bırakılmıştır. Bu durum karşısında Karpat, babası tarafından Mecidiye Medresesine yazdırılmış ve burada İslam dini ağırlıklı bir eğitim görmüştür. Rumen Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak eğitim sistemini sürdüren bu okulun amacı aslında imam yetiştirmektir. Okulun eğitim dili Türkçe ve Rumence’dir ve dersler Kuran gibi din derslerinden oluşmaktadır. Karpat, Türkçe dersler bulunması gibi özgürlükler verilmesine rağmen yine de Türklerin, Rumenler tarafından büyük bir baskıya maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Karpat, medrese eğitimi sırasında İslam ile ilgili yakından bir gözlem yapma fırsatı bulmuştur. Mecidiye Medresesinde İslam ağırlıklı bir eğitim olmasına rağmen öğretilen İslam dininin, halkın İslamı ile çatıştığını, karşı karşıya geldiğini tarihi ayırdığı gibi İslam’ın da Resmi İslam ile Halk İslamı olmak üzere ikiye ayrıldığını söylemiştir (Karpat, 2024, s.73). Karpat bu çatışmanın sebebini Sünniler ve Kızılbaşlar gibi Babadağ’da yaşayan birçok farklı mezhebin olmasına bağlamaktadır. O dönemde halk arasında herhangi bir ayrım yoktur ve Kızılbaşlı kelimesi aşağılayıcı bir üslup ile kullanılmamaktadır. Kendilerini Alevi değil “Kızılbaş” olarak görmelerine rağmen arkadaşlık, dostluk gibi aynı kimlik çatısı altında toplum bir arada yaşamaktaydı. Karpat bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Doğal, normal bir şey olarak öylece yaşıyorduk,” Onlar onu yapıyor, bunlar bunu yapıyor ama hepimiz de Müslümanız” diyorduk. İşin en güzel tarafı bu hoşgörü. Benim gördüğüm Müslümanlıktaki hoşgörü, Dobruca’daki hoşgörüydü. Kızılbaşlar bizim evimize gelir, biz onlara gider, hep görüşürdük. Onlara karşı herhangi bir ayrılık duygusu falan duymazdık. Biz her şeyden evvel Türk’tük ve “kimlik” her şeyin üzerinde bizi birleştiriyordu. (Karpat, 2024, s.75)

Günümüzün insanlar arasındaki kutuplaştırıcı iklimine karşı Karpat’ın bahsettiği dönemdeki Balkan coğrafyasında insanlar arasında kutuplaşmanın, din ve mezhep ayrımının olmadığını özellikle vurgulamıştır. Ona göre, Balkan coğrafyası Türk kimliği ve değerleri açısından kültürel zenginliğe sahip çok çeşitlilik içeren kendine özgü bir coğrafyadır fakat buradaki en büyük eksiklik bu yapıyı koruyacak bir elit tabakanın olmamasıdır. Bu tabakanın eksikliği sosyal ve kültürel yapının bozulmasına ve bu değerlerin kaybına yol açmıştır. Kendi toplumuna karşı sadık kalan toplumlar kendisine karşı yabancılaşmaz ve diğer toplumların kültürlerini ve değerlerini daha iyi anlarlar. Böylece bireyin kimliği ve benliği daha da kuvvetlenmektedir (Karpat, 2024, s.77).

Karpat, 1940 yılından sonra Hitler’in iktidarda olması ve otoriter baskısını artırmasıyla ortaya çıkan aşırı milliyetçiliğin etkileriyle, çok farklı etnik kökenlere sahip Dobruca’nın kendine özgü yapısının olduğunu ve bu yapısının bozulduğunu ifade etmiştir. Eskiden barış ve kardeşlik içinde bu bölgede yaşayan halk farklı din ve ırklara sahip olduklarından dolayı artık birbirine karşı nefret ve ayrımcılıkla bakmaktadır. Romanya’da faşizmin yükselmesiyle artan Rumen Milliyetçilik sonrasında oluşan bu nefret ve ayrım özellikle Müslüman ve Yahudi halka karşı daha da güçlenmiştir. Karpat, bir zamanlar Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Türklerin işgalci ve yağmacı olarak adlandırıldığını ve yıllardır burada yaşayan bir aileye mensup olmasına rağmen kendisinin bile Türk olduğu için aşağılık, istenmeyen bir yabancı durumuna düşürüldüğünü söyleyerek üzüntüsünü belli etmiştir. Hatta bu durumu, *“Bakıyorsunuz Rumeli’ne, Evlad-ı Fatihan olarak gelen Türk, Evlad-ı perişan hale getirilmiştir”* cümlesiyle açıklamıştır. Böylece Dobruca’daki farklı kimlik ve kültürleri benimseyen bir yapı kaybolmuştur (Karpat, 2024, s.104).

Anavatan’da Muhacir Olmak

Romanya Devleti’nin diğer etnik kökenlere özellikle Türklere karşı ağır yaptırımları uygulaması ve asimile etme baskıları sonucunda kendi Türk kimliği ve kültürel mirasını korumak isteyen Karpat üniversite eğitimi için İstanbul’a göç etmiştir. Medrese eğitimi aldığı için öncelikle lise eğitimi denkliğini sağlamış ve daha sonra 1943 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini kazanmıştır (Karpat, 2024, s.100).

Lise eğitimi döneminde Türk olmasına rağmen Romanya’dan geldiği için “Romanyalı” olarak çağırılmış, üniversite öğreniminde de bu durum değişmemiştir. Bu durumdan oldukça muzdarip olan Karpat, Romanya’dayken “Türk” diye, kendi anavatanında ise Romanyalı olarak çağırıldığını söylemiştir. Zaman geçtikçe “muhacir”³ sıfatını üzerinden atan ve zamanla Türkiye’ye adapte olan Karpat için artık her şey Türkiye olmuş ve kendisini yabancı bir azınlık olarak hissetmekten uzaklaşmıştır. Hukuk Fakültesi okuduğu sırada Hamdullah Suphi hocası vasıtasıyla Gagavuzlar hakkında ilk akademik kitabını yazmış ve tarih ile olan ilk ilişkisi böyle başlamıştır (Karpat, 2024, s.129-132). Bu ilk eser hocası tarafından beğenilmese de kendisine tarihe karşı eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmasını sağlamıştır. Resmi tarihi, *“devletin felsefesine yardım edecek, devletin siyasi amaçlarını gerçekleştirecek bir tarih”* olarak gördüğü için tam olarak reddetmese de öğrendiği eleştirel yaklaşım sayesinde daha farklı bakmıştır. Örneğin, Türk tarihi ile ilgili şu sözleri dile getirmiştir:

“Bizde de yapılan bir yerde, tüm tarihi Cumhuriyetle başlatmak, daha önceki geçmişi yok saymak. Bu tarih anlayışını da kabul edemiyordum, çünkü Osmanlı tarihi bir yerde yok oluyor, onun yerine 1923’le yepyeni bir tarih ortaya çıkıyor... Onun için resmi tarihte Osmanlıyla Cumhuriyet tarihinin birbirinden kopmuş olarak sunulması, daha o zaman da bana çok yapay gelmişti” (Karpat, 2024, s.134).

³Göçmen olan kimse ve “Hz. Muhammed’e uyarak Mekke’den Medine’ye göç eden.” anlamlarına gelmektedir.

Karpat Türkiye’deki tarih çalışmalarının resmi bir tarihten ibaret olmasını yanlış bulmaktadır. Örneğin, Beyazıt Camii, Kapalıçarşı, Süleymaniye Camii gibi Türkiye’deki birçok önemli eserin Osmanlı mimarisine ait olmasına rağmen Türk mimarisi olarak anılması yanlıştır. Çünkü Osmanlı’nın her döneminin kötü olarak anılması ve onun yok sayılmasına rağmen, güzel eserlere sahip çıkılması bir tezat oluşturmaktadır. Fakat bunları o dönem dile getirememiş, bunları söylemiş olsa bile, komünist rejime doğru giden bir ülke olan Romanya doğumlu olmasından ötürü o dönemlerde başına geleceklerden korkmuştur (Karpat, 2024, s.135).

Karpat, yine üniversite dönemlerinde Tek Partili rejime karşı durmaktadır. Onun amacı tek bir partiye yönelik değil, demokrasinin gelmesi ve gelişmesine yöneliktir. Kendisini o dönem için “solcu, komünist” olarak adlandırmasına rağmen, kendisini toplumun kimliğine ve özüne önem veren demokratik bir aktivist olarak adlandırmış ve demokrasi ile ilgili hareketlere katılmış diğer bir ifadeyle demokrasi için çaba göstermiştir. O dönemlerde tek parti rejimine karşı olan aktivistlere yönelik bir av başlatılmıştır. Karpat o dönemi şu şekilde aktarmaktadır (Karpat, 2024, s.148-149):

3. sınıftaydım., okula geldim herkes gibi sıraya oturdum. Birden üç beş kişi geldi, “arkadaşlar komünizme karşı nümayiş var, komünizmi telin edeceğiz. Vatansever kim varsa gelsin bizimle, hadi. “Tabii “vatansever” deyince sınıfın büyük bir kısmı kalktı, onları takiben gitti, bu gibi şeylere merakım vardı, “ne oluyor” diye ben de gittim, baktım dışarıda üniversiteli bir grup oluşmuş, Beyazıt Meydanı’ndan Sultanahmet’e doğru akıyor... Tan Matbaası, Cağaloğlu’nda Sirkeci’ye yakın bir yerdeydi. Ben grubun arkasındaydım. Ne olacak diye bakıyordum. Sandım ki nutuklar çekilecek, aaa bir de baktım birden giriştiler, matbaayı yakmaya, yıkmaya başladılar. Gözlerime inanamadım. Çünkü hayatımda ilk defa bunun gibi bir vahşet görüyordum.”

Demokrat Parti’nin kurulmasıyla birlikte halkın geneline yayılan özgürlük naralarının etkisiyle 1946 yılı seçimlerinde İstanbul’daki 34 mebusluğu kazanan Demokrat Parti’ye karşın, yurtiçindeki diğer mebuslukları ise Halk Partisi kazanmış ve bu sonuçlardan itibaren tek parti dönemi tamamen bitmiş, Demokrat Parti muhalefete gelmiştir. Karpat, 1946 yılı seçimlerinde demokrasinin ne kadar önemli olduğunu, halkın bunun için nasıl mücadele edebileceğini o dönem daha iyi anlamış ve bu doğrultuda “Türk Demokrasi Tarihi”⁴adlı doktora tezini yazmıştır.

“Çeşitli demokrasiler vardır, geçici demokrasiler, gösteriş demokrasileri vs. Bir de insanın özünü hedef alan gerçek demokrasiler vardır. Ben “bu toplum kendi özüne demokrasiyle, gerçek demokrasiyle dönebilir, hakiki kimliğini demokrasi sayesinde ifade edebilir, tam manasıyla modernleşebilir, yeter ki bunu kendi iradesiyle, kendi isteği ile yapsın” dedim. İşte orada İstanbul’da hakiki bir demokrat doğdu: Kemal Karpat.” (Karpat, 2024, s.151)

Öğrencilik zamanında, Paşabahçe Şişecam fabrikasında bir buçuk sene çalışmış ve orada okuduklarını yani sınıf meselelerini daha iyi anlamıştır. O dönemde çalışan işçilerin birçoğu köylerden gelmiş, çoğu eğitimsiz ve fakir insanlardan oluşmaktadır. Fakat o dönemde çalışan insanların hepsi halinden memnundur. Karl Marx, Engels, gibi isimleri de yakından tanıyan Karpat, bu sebeple işçi sınıfıyla da yakından ilgilenmiştir.

Amerika Türkiye Karar Yılları

“Seattle aynı zamanda benim Amerikalıları biraz daha iyi tanımama imkân verdi. Hani şunu da hemen söyleyeyim ki ben oraya gittiğim ilk iki ay çok üzüntülüydüm, çok bocaladım. Bir sükutü hayal duygusu

⁴Karpat’ın ilk baskısı 1967 tarihinde yayınlanan, Türkiye’nin yakın siyasi tarihiyle ilgili yazdığı kitaptır.

geldi. Çünkü Amerika benim alışık olduğum tarzda, Avrupalı tarzda bir entelektüel hayata sahip değildi, her şey pratiğe dönüktü. Avrupa’da her şey kurumdu. Amerika’da her şey fert, kişi, onun teşebbüsü ve aldığı sonuçtu. Elle tutulur, gözle görülür sonuçlar geçerli. Avrupa fikir alemiyle uğraşır, konuşur, tartışır, kitaplar yazar, Amerika tatbikatçıdır, fiiliyattır.”

Karpat, hukuk fakültesinden mezun olduktan sonra kendisini daha da geliştirme fikriyle eğitim için yurtdışına çıkmayı istemiş ve burs yardımıyla lisansüstü eğitim için Amerika’ya gitmiştir. Amerika’ya gitme nedeni olarak Amerika’nın çeşitli ırklardan oluştuğu için kimsenin ayrımcılığa ve ırkçılığa uğramadığını düşünmüş olmasıdır. Çünkü Romanya’da “Türk ve Müslüman” diye, Türkiye’de ise “Romanyalı” diye ayrımcılığa uğradığını fakat Amerika’da bunlarla karşılaşmayacağını hesaplamıştır. Kendisi her zaman ülkesine ve milletine hizmet etmeyi amaçlamış ve Amerika’da da Türk milletini ve kültürünü temsil etmeyi bırakmamıştır (Karpat, 2024, s.172). Amerika’da zengin bir kız ile tanışmasına rağmen onunla evlenmeyip hedefleri doğrultusunda ilerlemiş ve sadece kariyerini ve ülkesine dönüp vatanına hizmet etmeyi düşünmüştür. Karpat o günlerden şu şekilde bahsetmiştir:

“Ama işin en güzel tarafı serbesttim, rahattım, kimse bana “sen şusun busun” demiyordu. Türk’tük, Amerikalı değildik ama kategorim belliydi. Onun ötesine gitmiyor, durumunun farkında olarak orada duruyor, sebat ediyordum. Nihayet imtihanları geçtim ve master derecesini tamamlayarak tezimi yazdım.” (Karpat, 2024, s.185)

Yüksek lisans eğitimini Seattle’da tamamlayan Karpat, Doktora eğitimi için New York’tan burslu kabul almış ve New York’a taşınmıştır (Karpat, 2024, s.191). Doktora eğitimi sırasında Osmanlı tarihine benzediğini düşündüğü için Rus tarihine merak duymuş, Rus tarihi ile ilgili dersler almıştır. Karpat, çok farklı oldukları düşünülse de Rus ve Osmanlı tarihinin aslında birbirine paralel ve benzer yanları olduğunu belirtmiştir. Bunun en temel gerekçesi olarak Rusya’daki çarlık sistemiyle Osmanlı Devleti’nin padişahlık sisteminin birbirine yakın olmasıdır. Diğer bir benzerlik ise her iki devletin yöneticilerinin de gücü din otoritesinden almalarıdır. Rusya’da patrik çar tarafından tayin edilmiş, İslam’da yer alan halifelik makamı ise Osmanlı Devleti’nin kontrolüne girmiştir. Rusya’nın temsili olan Ortodoks Patrikhanesinin merkezinin İstanbul’da Osmanlı Devleti’nin elinde olması ve Ortodoksluğun en çok Müslümanların kontrolünde olan Balkanlarda yayılmış olması da diğer bir paralelliktir (Karpat, 2024, s.196-197). Ayrıca her iki devletin de milliyetçilik akımlarıyla karşı karşıya kalması sonucu benzer tarihlerde rejim değişikliği yaşamaları ve tek bir kimlik çatısı altında birleşmeleridir. Çarlık Rusya, Bolşevik Devrimi yaşamış, Osmanlı Devleti ise Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde cumhuriyet rejimine geçmiş ve bunların sonucunda Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği kurulmuştur. Sonuç olarak Karpat, Amerika’daki doktora eğitiminde Rus tarihiyle yakından ilgilenerek Osmanlı-Türk tarihini daha iyi anlayabilmiştir.

Karpat, ayrımcılığın ve kutuplaşmanın olmadığını düşündüğü Amerika’da siyahilere karşı ayrımcılıkla tanıştığını ve bu konuda yanıldığını söylemiştir. O da arkadaşının bir siyahi olması ve Karpat’a kendisinden rahatsız olup olmayacağını sorması üzerine Karpat şaşırmış ve bu diyalogu şu şekilde aktarmıştır:

Ben senin oda arkadaşınım, biliyor musun? dedi. “Tamam biliyorum” dedim. Sonra baktı baktı ve “ben zenciyim”, “I am negro” dedi. “Bunu” dedim söylemene gerek yok, görebiliyorum.” O da gülmeye başladı, sonra “E ama sen” dedi, “bir zenciyle aynı odada kalmaktan hoşlanır mısın? Hoşlanmaz mısın? “Yav dedim”, ne demek? Sen insan olursan benim niye öyle bir derdim olsun, hem ben Müslümanım, Müslümanlıkta böyle bir şey yok. (Karpat, 2024, s.181)

Daha sonra adı Lee Howell olan oda arkadaşıyla çok yakın dost olduklarını dile getirmiş ve doktora eğitiminde bir dönem onunla aynı odayı paylaşmaya devam etmiştir. Eğitim sırasında Birleşmiş Milletler’de memur olarak işe başlayan Karpas, Ermeni meselesini ilk defa burada öğrenmiştir. Bir hocası tarafından dergi editörünün yanına gönderilen Karpas, Türk olduğunu söylemesi üzerine, daha sonra Ermeni olduğunu öğrendiği editörün “Siz Ermenileri öldürmüşsünüz, siz canisiniz” saldırısıyla karşı karşıya kalmış, bu kişi kendisini suçlamıştır. Bu noktada “Türk olmanın koskoca bir tarihi sırtında taşımak” anlamına geldiğini ve bunun “ağır ama şerefli bir yük” olduğunu dile getirmiştir Ermenilerle hem Dobruca’da hem de İstanbul’da iyi dostluklar kurmuş kendisine Ruslardan hatta Rumenlerden daha yakın hissetmiş olduğunu ifade etmiştir. Karpas, Ermeni milliyetçilerinin genelinin Amerika’da doğanlardan oluştuğunu ama aynı zamanda Amerika’da da tanıştığı ve çok iyi dost olduğu Ermenilerin de olduğunu belirtmiştir (Karpas, 2024, s.203-204).

Karpas, Birleşmiş Milletlerde (BM) çalıştığı sırada, doktora eğitiminden dolayı tecilli olmasına rağmen farklı nedenlerle asker kaçağı konumuna düşürülmüş ve işle ilgili sözleşmesi feshedilmiştir. Ülkesine gidip askerliği tamamlaması gereken Karpas’ın diğer seçeneği ise Türk vatandaşlığından çıkmaktır. Aynı zamanda BM’de çalışan bir kadınla da yakınlaşmış, onun gitme demesine rağmen vatanını ve milletini bırakmak istememiş, Türkiye’ye dönerek başçavuş olarak askerliğini tamamlamıştır. Amerika’ya tekrar geri döndükten sonra BM’den gelen teklifi reddetmiştir (Karpas, 2024, s.219-230). Bu süre zarfında Türkiye’ye dönmüş fakat tekrar Montana Üniversitesi, New York Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) gibi üniversitelerde çalışmış bir yandan da Türkiye’nin güncel siyasi tarihiyle yakından ilgilenmiş ve yurt dışı konferanslarda bu çalışmalarını uluslararası arenaya anlatmıştır.

Karpas, Türkiye’de yapamamasının temel nedeninin Türkiye’nin siyasi gündemine karşı katılımcı (participant) değil de gözlemci (observer) olarak tepkiler göstermesi olduğunu belirtmiştir. Bir bilim adamı ve tarihçi olarak çalışmak istemiş ve yaşanan siyasi olaylar karşısında katılımcı olmasının kendisinin tarafsızlık ilkesiyle çatışacağını ve yanlış olacağını düşünmüştür. Kendisini entelektüel olarak görmüş, olayları gerçeklere uygun olarak incelemek ve olaylar hakkında tarihsel belgeler oluşturmak istemiştir. Kendi deyimiyle, “Türkiye’deki olaylarda eğer katılımcı rolü üstlenseydi, birçok bakanlık, başbakanlık gibi mevki sahibi olacağını” söylese de kendisinin sadece bilim yapma arzusu olduğunu belirtmiştir. Türkiye’de kaldığı sürece olayların bizzat içinde olacağı için katılımcı olduğunu ve bu nedenle tarafsız gözlemleyemeyeceği kararını vermiş ve Amerika’ya geri dönmüştür (Karpas, 2024, s.250-270).

Karpas, Türkiye’nin bu dönemde yaşadığı olaylardan biri olan 1960 Darbesi ile ilgili görüşlerinde, haklı bir gerekçeye dayanma ihtimali olsa bile bu darbeyi onaylamadığını, bunun Türkiye’nin yol haritasına zarar verdiğini belirtmiştir. Demokrat Parti lideri Adnan Menderes’in demokrasiyi kendi diktatoryası için kullanmasına rağmen bugüne kadar daha önce ülkenin karşılaşmadığı “halkı temsil eden kişi” imajına bürünmüş olması onu diğerlerinden farklı kılmıştır. Menderes, toprak sahibi bir aileye mensup olmasına rağmen halk arasından çıkmış ve Osmanlı Devleti’ndeki Ayan Sınıfı’nın temsilcisi ve devamı olarak nitelendirilmiştir. Karpas, Osmanlı dönemindeki Ayan Sınıfı’nın iki güç kökeni olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki, toprağı ve ekonomik araçları kontrolünde tutması, ikincisi ise halkla temas etmesi ve onları memnun ettiği sürece onların desteğini almasıdır. Çünkü halk, ayandan ne kadar memnun olursa, o da toprağı işler, vergisini verir. Menderes, bir anlamda kapitalizmi ön plana çıkarmış, “mal, mülk sahibi olmak ayıp değil, çünkü aynı zamanda bu adam ekonomik güç yaratıyor” diye düşünmüştür. Karpas, bu düşüncenin Amerika’yı Amerika yapan zihniyet ile aynı olduğunu ve Turgut Özal’ın da bu görüşü “her şey ekonomidir, kazançtır” diyerek topluma kabul ettirdiğini belirtmiştir. Tüm bunlara rağmen, Menderes’in yapmaması gereken şeyler olduğunu belirtmiştir. Bunlardan biri Türkiye’deki ordunun varlığıdır. Türkiye’de ordu belirli bir gücü temsil etmiş ve bu durum çoğu zaman böyle olmuştur. Karpas’a göre Menderes, orduya karşı küçümseyici davranışlarda bulunmuş ve hakaretler içeren sözler kullanmıştır. Bu bağlamda Karpas, 1960’ta yapılan darbeye katılan subaylarla görüşmüş ve onlardan aldığı görüşlerde ordunun itibarsızlaştırıldığını ve asker

sivil karşısında daha değersiz bir konuma getirilmesinden rahatsız olduklarını belirttiklerini söylemiştir (Karpata, 2024, s.270-282).

1960 Darbesi’nin⁵ arkasında Amerika’nın olup olmaması konusunda Karpata, bu fikrin doğrudan ve tamamen kabul edilmesinin yanlış olduğunu ve Türkiye’nin “kendi başına karar verecek, hareket edecek bir ülke” olduğunu beyan etmiştir. Amerika’nın bazı konularda çıkarlarının olduğunu ama Türkiye gibi güçlü bir tarihe sahip bir ülkenin iç meselesine doğrudan müdahale edemeyeceğini belirtmiştir. Amerika aslında bu dönemde Menderes’in halk arasında “diktatör” ve “demokrasiden” uzak bir insan olarak görülmesi sonucunda askeri desteği ve para yardımını keserek Menderes’e olan ilgisini azaltmıştır. Bunun sonucunda Menderes, Rusya ile dostluk kurmuş ve taraf değiştirmiş gibi farklı fikirler dile getirmiştir. Karpata, bunun Menderes tarafından dile getirilen bir hata olduğunu fakat yine de Menderes’in Amerikan Hükümeti tarafından gönderilmesi fikrinin saçma olduğunu belirtmiştir. 1961 tarihinde Türkiye’ye gelen Karpata, Milli Birlik Komitesi tarafından yeni Anayasanın düzenlenmesi için çağırılmış ve Karpata’a Anayasanın Türkçe’den, İngilizce’ye tercüme edilmesi görevi verilmiştir. Kendisi bu durumu emir zoruyla gözlemci rolünden katılımcı rolüne geçtiğini belirterek açıklamıştır (Karpata, 2024, s.282, 286).

Karpata, bu dönem Türk Edebiyatı’na da merak salmış, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Aziz Nesin ve Nazım Hikmet ile dostluklar kurmuştur. Ona göre bu dönemde edebiyat alanında daha önce işlenmeyen tarih gibi toplumsal konular kitaplarda yer almaya başlamış ve farklı bir döneme geçilmiş, “Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular” adıyla bir kitap da çıkarmıştır (Karpata, 2024, s.286-289).

Dönemin siyasi tarihi içinde Kıbrıs Davası’yla ilgili konuşan Karpata, Kıbrıs sorununun Makarios’un kararları tarafından tetiklendiğini belirtmiştir. Makarios 1959-1960 tarihlerindeki anlaşmaları bozmaya çalışmış, Türklere verilen hakları yok saymış, askeri kuvvet kullanarak kendisine karşı çıkanları öldürmüştür. 1963 senesinde Rumların Türklere karşı zulmü ve kıyımı başlamış, olay Müslüman - Hristiyan kavgası şeklinde lanse edilerek, Haçlı Seferi’ne benzer bir olay yaratılmıştır. Bu dönemde uluslararası alanda Kıbrıs Türklerinin haklarını korumak isteyen Karpata, bununla ilgili çalışmalar yapmış, Rumlar tarafından Anayasanın ihlal edildiği Kıbrıs’ta Murat Bey Köyündeki Türklerin öldürüldüğünü ve yok edilmek istenildiğini belirten bir mektup yazmış ve bu mektubu The New York Times gazetesinde yayınlamıştır. Karpata böylece Amerika’da Kıbrıs’taki Türklerin savunucu durumuna gelmiş ve CBS gibi önemli Amerikan televizyon kanallarında görev yapmıştır (Karpata, 2024, s.299).

Madison – İstanbul – Ankara Üçgeni

Karpata, Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit ile arkadaşlıklar kurmuş ve Süleyman Demirel’in yardımlarıyla Dobruca’daki ailesini İstanbul’a getirtmiştir. Bu dönemde ODTÜ’de görev yapan Karpata, 1968 olayları nedeniyle Türkiye’nin ideolojik olarak yoğun çatışmaların olduğu bir yer haline geldiğini gözlemlemiştir (Karpata, 2024, s.322). Karpata bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan’ın isimler var her yerde, bunlar sonradan yakalandılar ve asıldılar. Bir bakıma Orta Doğu da bu ideolojik, politik gelişmelerin bir çeşit merkezi haline gelmiş. Oraya girdikten sonra meselenin ne kadar nazik olduğunu anladım açıkçası durumdan kesinlikle memnun olmadım. Sosyal ilimler dersini alanların büyük bir kısmı solcu militan, belki de yarısı normal öğrenci ama militanlar başı çekiyor, üniversiteye onlar hâkim durumda.” (Karpata, 2024, s.324)

⁵1960 Darbesi, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen Türk Ordusu Mensubu askerler tarafından Demokrat Parti lideri Adnan Menderes Hükümetinin mevcut iktidardan alınması olayıdır.

Karpat, ideolojik çekişmelerin olduğu bu dönemde Türkiye’de katı bir kutuplaşma ortamının yaşandığını söylemiştir. Karpat, ODTÜ’de verdiği derslerden birinde, sınıftaki solcu öğrencilerin çoğunlukta olduğunu görmüş ve onlara neden sınıfta ülkücü öğrenci olmadığını sormuştur. Karpat, bu soru karşısında öğrencilerden “bu üniversitede ülkücü barınamaz” diye cevap almıştır. Karpat’a göre insanın düşüncesi ne olursa olsun, herkesin kendini ifade etmesi hakkı olduğunu ve o farklı görüşlerin hepsinin toplumda var olması gerektiğini belirtmiştir.

Karpat, 1967 yılına kadar üniversitelerde “Fikir Kulüpleri” olduğunu ve bu kulüplere sağcı veya solcu gibi çeşitli görüşlere sahip olan öğrencilerin katıldığını ve onların toplumsal konuları saygı ve demokratik bir çerçevede içinde tartıştıklarını söylemiştir. Fakat 1967 yılından sonra Fikir Kulüpleri’nde yer alan öğrencilerin düşünce tarzlarının değiştiğini, siyasi düzenin değişmesi ve Türkiye’nin NATO’dan ayrılması gibi daha ideolojik ve eyleme dönük taleplerde bulunduklarını ifade etmiştir. Sağ görüşte olan Aydınlar Ocağı gibi kuruluşlar Fikir Kulüplerinin⁶ bu yapısına tepki göstermiş ve halkın büyük çoğunluğu da sağ görüşü desteklemiştir. Karpat, sağ veya sol görüş fark etmeksizin her ikisinin de dogmatik bir tarzda hareket ettiğini, sağ görüş de iktidara gelse milliyetçi ve hatta faşist bir rejim uygulayacağını, sol görüş de iktidara gelse sınıfa dayalı ama yine de sağ görüş ile benzer bir rejim tatbik edeceğini söylemiştir (Karpat, 2024, s. 322-325).

Karpat, Türkiye’deki ideolojik çatışmaların en çok şehirlerde meydana geldiğini ve bu çatışmaların nedenini Türkiye’de yaşanan sosyal değişime dayandırmıştır. Bu sosyal değişim temelinde göç ve gecekondulaşma olmak üzere iki unsurdan kaynaklanmaktadır. 1960’lı yılların sonunda Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum ve Adana gibi şehirlerde nüfusun yüzde 50’den fazlası köyden kente göçmüş ve bu göçler şehirlerin yapılarını etkilemiştir. Köyden kente göç, diğer ülkelerin aksine Türkiye’de kademeli olarak değil, hızlı ve patlama şeklinde gerçekleşmiştir. Karpat, aslında şehirlerde yaşanan sorunun kente ilk gelen göçmenlerden kaynaklı olmadığını fakat onlardan doğan çocuklar ve torunlar gibi yeni bir kuşaktan kaynaklandığını belirtmiştir. Çünkü şehirlere ilk gelen göçmenler, köyden şehire gelip karnı doydukları için şükretmekle yetinmiştir ama onlardan doğan bu yeni nesil, köy yaşamını hiç görmedikleri için şehir yaşamını bir ayrıcalık olarak değil, insan yapısının doğası şeklinde karşılamıştır. Bu noktada ortaya çıkan temel ideolojik çatışmanın nedeni ise bu gençlerin gecekondu statüsünü kabul etmeyip, eşitlik içinde yaşamı ve sosyal adaleti istemeleridir (Karpat, 2024, s.329).

Göç ve gecekondulaşma meselesi tartışılmış olmasına rağmen Karpat’a göre bunlar şehir yapısına daha çok olumlu yönde bir etki sağlamıştır. Köyden kente göç edenler sayesinde şehirdeki insanlar, halk kültürüyle tanışmış ve böylece şehirler çok yönlü ve çok kültürlü bir yapıya sahip olmuştur. Lahmacun, çığ köfte, kebab gibi eskiden sadece belli bir bölgeye ait yöresel lezzetler şehirlerden yayılmış, köyden gelen şarkıcılar yöresel şarkıları yeniden yorumlamış, bu sayede şehirler bütünsel ve milli bir hale gelmiştir. Batılı olma çabasının yerini ise milliyetçilik almış, göç ile gelen bireylerin çocukları üniversitelerde okumuş ve gelecekte devletin çeşitli kademelerinde yönetici görevlerini üstlenmişlerdir. Karpat, gecekonduculardan birçok önemli ismin çıktığını belirtmiştir ve “Recep Tayyip Erdoğan Bey mesela, misal göstermek belki doğru değil ama o da Kasımpaşalı, Karadeniz Bölgesi’nden gelmiş böyle bir ailenin çocuğudur” diyerek bu durumu örneklemiştir (Karpat, 2024, s.333).

Karpat, Türkiye’nin önemli siyasi meselelerinden biri olan Kürt meselesini de ele almıştır. Bu meseleye yaklaşırken, aslında Osmanlı Devleti’nden itibaren, Türk, Kürt, Boşnak gibi çeşitli ırklara sahip herkesin değişime uğrayarak, yeni bir oluşum içindeki devletin bir parçası haline geldiklerini belirtmiştir. Örneğin Amerikan toplumu da her çeşit ırktan, farklı din ve dilden insanlardan oluşan bir topluluk olmasına rağmen bunların üzerinde tek bir bayrak altında yani Amerikan kimliği altında toplanmıştır. Amerika’nın içinde çeşitli

⁶İlk Fikir Kulübü düşünce özgürlüğünü savunmak amacıyla 14 Kasım 1952 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencileri tarafından kurulmuştur.

dile ve kültüre sahip bu insanlar, kendi dillerini konuşmuş ve gazeteler çıkarmıştır. Bu insanlar hem kendi öz kimliğini korumuş hem de Amerikan kimliğini de benimsemişlerdir. Karpat bu meseleyle ilgili şu görüşleri dile getirmiştir:

“Ben Kürtlerin dilini muhafaza etmesini, her şeyini kabul ediyorum, çünkü herkes muhafaza ediyor, bildiği dili konuşuyor, geleneğini sürdürüyor” (Karpat, 2024, s.336).

Karpat, hiç kimseyi etnik grubundan, dininden, dilinden ve milletinden koparmanın hiç kimsenin hakkı olamayacağını savunmuş ve Dobruca’da halkın zorla Rumenleştirildiğini, Rumen gibi düşünmeleri için birçok farklı etnik kökendeki insana baskılar yapıldığını ve bunun yanlış olduğunu ifade etmiştir. Osmanlı Devleti’nde ise hiçbir zaman diğer ırklara müdahale etmediğini ve hiçbir etnik grubun dinini veya dilini değiştirmeye çalışmadığını söylemiştir (Karpat, 2024, s.339).

Dünya Çapında Tanındığı Yıllar

Karpat’ın Türk demokrasisine yaptığı katkılar dünya çapına ulaşmış ve Türk Demokrasi Tarihi adlı kitabı yayımlamıştır. Bu kitap yayımlandıktan sonra 1971 yılında Türkiye’de ikinci bir askeri darbe yaşanmıştır. Bu darbe “12 Mart Muhtırası” olarak kayıtlara geçmiştir. Karpat, 1960 ve 1971 yılında gerçekleşen tüm darbelerin Türkiye’nin demokratik gelişimini olumsuz olarak etkilediğini belirtmiştir. Bunun nedenini ise halk tarafından seçilmiş bir hükümetin, iktidardan kolayca koparılmış olmasına dayandırmıştır. Çünkü ona göre darbe Türk Anayasası’na aykırı bir harekettir. Bu bağlamda 1960 Darbesi ile 1971 Darbesini karşılaştıran Karpat, 1960 Darbesi için, “Demokrat Parti’nin diktatörlük kurmuş olması” nedeninin daha mantıklı bir neden olduğunu ama 1971 Muhtırasının sadece ordu içindeki askeri çekişmelere dayanmasının mantıklı olmadığını belirtmiştir (Karpat, 2024, s.353-360).

1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Harekatı’na değinen Karpat, o dönemde Rauf Denktaş ile dostluğunun başladığı ve onun daveti üzerine harekattan önce Kıbrıs’ı gezdiğini ve Kıbrıs’ta yaşayan Türk halkının durumun vehametini gördüğünü belirtmiştir. Karpat o dönemde Kıbrıs’ta gördüklerini anlattığında, Kıbrıs’ın Limasol gibi yerlerinde Türklerin Rum baskısı altında kuşatılmış olduğunu ve Kıbrıs’ın %99’luk büyük bir oranının Rumların kontrolü altına girdiğini ifade etmiştir.

O dönemde Yunanistan’daki bir grup ordu mensubu darbeye başa gelmiş, Kıbrıs’ı Yunanistan’a katmak için Enosis Politikası’nı uygulama kararı almış ve Türklere karşı olan baskıyı giderek artırmışlardır. Karpat bu dönemde uluslararası alanda bu meselenin ve Kıbrıs’taki Türklerin haklarını korumak için çeşitli yerlerde programlara, seminerlere ve konferanslara katılmıştır ve bu süreçte Romanya’dan devlet nişanı da almıştır. Bununla birlikte yaşanan İran Devrimi ile ilgili görüşlerinin alınması amacıyla Beyaz Saray’a davet edilmiş, burada etkili bir toplantı geçirmiş ve kariyerindeki prestiji artmıştır (Karpat, 2024, s.360-372).

Kıbrıs Harekatı’ndan sonra yaşanan 12 Eylül 1980 Darbesi sırasında Amerika Wisconsin’de bulunan Karpat, bunun bir darbe değil, “müdahale” olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, darbeler “gelip geçicidir” ama “müdahale” daha geniş, uzun kapsamlı ve kalıcıdır. 12 Eylül’de askerler hem Anayasayı değiştirmişler ve hem de tüm kontrolü ele almışlardır. Karpat’a göre 1961 Anayasası daha liberal bir Anayasadır ve en büyük eksikliği, yürütme organının otoritesinin azaltılmış olmasıdır. 1982 Anayasası yürütme organının zayıflığını bir dereceye kadar gidermeye çalışmıştır (Karpat, 2024, s.381).

Söyleşide birçok konuya değinen Karpat son olarak, bu dönemde yaptığı önemli çalışmalardan da bahsetmiştir. Örneğin, kurduğu Türk Etütleri ve Orta Asya Programını, Gagavuz ve Kazan Türkleriyle ilgili yaptığı çalışmaları anlatmıştır.

Sonuç Olarak

Türk demokrasisine önemli katkılar sunan Karpas, bu söyleşide, Türkiye’nin geçmişten gelen önemli politik ve tarihi meseleleri kendi hayat hikayesi ile bağlantılı olarak açıklamıştır. Karpas Romanya’nın küçük bir köyünde doğmasına ve yaşadığı tüm zorluk ve engellere rağmen bunları aşmış ve deyim yerindeyse “dağları delmiştir.” Romanya’da, Türk ve azınlık olarak görülmüş, anavatanı Türkiye topraklarına döndüğünde ise Romanyalı bir muhacir olarak ötekileştirilmiş ve neticede Amerika’ya göç etmiş ama tüm bunlara rağmen kendi özü ve kimliğinden bir an olsun kopmamıştır. Kendisini her zaman bir entelektüel olarak geliştiren Karpas, Türk kimliğinden bir an olsun vazgeçmemiş, Türkiye ve Amerika dahil olmak üzere birçok üniversitede, kürsüler kurmuş, dersler vermiş ve çalışmaları birçok ülkede yayımlanan büyük bir Türk tarihçisine dönüşmüştür.

Karpas, söyleşinin başlarında kendisini, aile ve sosyal çevresini anlatıyor gibi gözükse de aslında Osmanlı-Türk kimliğini ve dönemin toplumsal, kültürel ve politik yapısını bizlere aktarmıştır. Aslında Karpas’ın argümanlara dayalı olarak en güçlü vurguladığı şu olmuştur: Dil, din ve ırk gibi etnik olarak farklı kökenlere sahip insanlar bir arada kusursuz bir şekilde yaşayabilir, ancak siyasi yapı tarafından bilinçli olarak ayrımcılık ve kutuplaştırmaya maruz kalmaktadırlar ve bu her dönem böyle olmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi

Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review

Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest

The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri

Mehmet Yaşar Arca (Öğr.Gör.)

Author Details

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Nevşehir, Türkiye

0000-0001-6768-330X

✉ myasararca@nevsehir.edu.tr

Kaynakça | References

<https://islamansiklopedisi.org.tr/dobruca> Karpas,K. (Erişim tarihi: 15.04.2024)

<https://www-britannica-com.translate.goog/event/Warsaw-Pact>, (Erişim Tarihi: 15.04.2024)

<https://sozluk.gov.tr>, Erişim tarihi: (15.04.2024)

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/27-mayis-1960-darbesi/>, (Erişim tarihi: 15.04.2024)

Fevzioğlu, T. (2015) “Fikir Kulüpleri Federasyonu” (3.Baskı). İstanbul: Ozan Yayıncılık

Tanrıyar, E. (2024) Kemal H. Karpas Kitabı “Dağı Delen Irmak” (6.baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, ISBN: 978-605-114-239-5

